

УДК 346.14

Безzubов Дмитро Олександрович,
доктор юридичних наук, професор кафедри
конституційного та адміністративного права
юридичного факультету
Інституту управління, технологій та права
Державного університету інфраструктури та
технологій,
м. Київ, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ СЛУЖБИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. Мета: визначити правові моделі видових ознак діяльності юридичної служби як складового елемента господарської діяльності. Запропонувати ефективні механізми підвищення рівня ефективності діяльності юридичної служби суб'єктів підприємницької діяльності. Запропонувати авторські моделі функціонування юридичної служби. **Методи:** дослідження проведене з використанням класичних методів наукового пізнання. За допомогою методу аналізу розкриті системні елементи юридичної служби. За допомогою методу синтезу розглянуті варіанти побудови діяльності юридичної служби. **Результати:** за результатами дослідження визначені види управління діяльності юридичної служби за галузями функціонування. Визначені та розкриті складові діяльності юридичної служби на підприємстві.

Ключові слова: юридична служба, підприємство, господарська діяльність, право, економіка, система, техніка, моделі.

Summary. To identify legal models of specific features of the activity of the legal service as a component of economic activity. Propose effective mechanisms for improving the efficiency of the legal service of business entities. To propose copyright models of legal service functioning. **Methods:** The study was conducted using classical methods of scientific knowledge. Using the method of analysis, the system elements of the legal service are revealed. The synthesis method examines options for building the activity of the legal service. **Results:** According to the results of the research, the types of management of activity of the legal service by branches of functioning were determined. The components of activity of legal service at the enterprise are identified and disclosed.

Legal support for business organizations is now practically implemented in various ways, but there are two traditional ones.

The first involves the involvement of specialized organizations for these purposes - law firms, law agencies and bureaus, consulting firms and the like. This option is often referred to as an "outsourcing scheme" (external source, resource). It involves the conclusion of two types of agreements:

Py contracts for the provision of specific one-off legal (legal) services, such as representation in court, support for certain projects of a commercial organization (large business contracts, merger and acquisition agreements, so-called M&A agreements, etc.); a contract for subscriber legal services, in which a law firm

comprehensively resolves all legal issues arising in a commercial organization, including the ongoing legal support of its activities.

In its pure form, this option does not imply the presence of so-called internal, or corporate, lawyers in the state. As a rule, they are still present, but their number is very small, and their main function is to seek outside consultants, interact with them in the process of servicing, coordinating their activities and control.

The second way is to create a special structural unit within the organization - a legal service, which actually solves the same tasks as the hired lawyers in the first case, while being in the structure of the organization in the system of relevant labor relations. In this case, the organization does not use the services of specialized legal organizations.

It should be noted that each option has its advantages and disadvantages.

The advantage of the former is that law firms tend to have a narrower specialization (eg tax, antitrust, securities law, etc.), resulting in more qualifications and work experience specialization. Therefore, in their field, they are able to quickly and qualifiedly resolve legal situations, including non-standard ones that may occur in enterprises. In addition, external lawyers are independent of the client and his employees, so they can offer thoughtful, non-affiliated options for solving certain issues.

Also, this option does not require the company to retain its own staff of lawyers and to incur related costs, such as the allocation of premises, office equipment, the acquisition of literature, the provision of electronic legal systems, professional training and more. Law firms independently provide these aspects of activities to their employees.

Keywords: legal service, enterprise, economic activity, law, economics, system, technology, models.

Актуальність теми. Сучасні умови господарювання характеризуються різноманіттям форм і напрямів підприємницької діяльності. Щоб полегшити здійснення останньої, держава створює певні механізми і гарантії. Однак доводиться констатувати прояв нестабільності законодавства, суперечливість правозастосовчої практики, несумлінність ряду суб'єктів ринку (зловживання становищем, невиконання взятих на себе зобов'язань, спроби рейдерських захоплень тощо), некваліфіковане і часом безвідповідальне ставлення уповноважених органів до покладених на них функцій і обов'язків, ускладнене корупційними елементами.

У зазначених умовах особливої актуальності набуває проблематика правового забезпечення здійснення суб'єктами господарювання своєї діяльності – контроль та моніторинг змін чинного законодавства, забезпечення відповідності законодавству внутрішньої документації підприємства, договірна робота, перевірка контрагентів, супровід перевірок державних органів, тощо. Окрім того, у діяльності будь-якого суб'єкта господарювання невиключені ситуації наявності конфлікту, що зумовлює необхідність ведення претензійно-позовної діяльності. З огляду на зазначене, питання юридичного супроводу,

зокрема функціонування юридичної служби, діяльності суб'єктів господарювання набуває в сучасних умовах особливої актуальності.

Стан наукового дослідження. Проблеми діяльності юридичної служби в аспекті господарського та адміністративного права досліджуються у працях Н.О. Армаш, М.І. Ануфрієв, Д.О. Беззубов, М.Н. Курко, В.О. Заросило, В.А. Ліпкан, В.І. Литвиненко, В.М. Олуйко, А.М. Подоляка та інші.

Метою дослідження є теоретичне визначення специфіки організації та діяльності юридичних служб на підприємстві.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що складаються при здійсненні юридичної роботи суб'єктів господарювання. Предметом – організація юридичної служби на підприємствах.

Дослідження базується на застосуванні загальних принципів наукового пізнання (об'єктивності, всебічності, повноти дослідження) і загальнонаукових методів пізнання (аналіз, синтез, підхід, дедукція та ін) систем способів і прийомів вивчення правових явищ. У ході дослідження застосовано спеціальні (загальна теорія систем) і приватно-наукові методи (порівняльно-правовий, формально-юридичний). При дослідженні питань, що знаходяться на стику галузевих юридичних наук, використаний міждисциплінарний підхід.

Виклад основного матеріалу. Правове забезпечення діяльності комерційних організацій нині на практиці здійснюється різноманітними способами, проте при цьому можна виділити два традиційних.

Перший передбачає залучення для цих цілей спеціалізованих організацій – адвокатських об'єднань, юридичних агентств і бюро, консалтингових фірм тощо. Такий варіант часто називають «схемою аутсорсингу» (зовнішнє джерело, ресурс). Він передбачає укладення двох видів угод:

– договору на надання конкретних разових юридичних (правових) послуг, наприклад на представництво в суді, супровід певних проектів комерційної організації (великих господарських контрактів, угод, пов'язаних зі злиттями й поглинаннями, – так званих M&A угод тощо);

– договору на абонентське юридичне обслуговування, у рамках якого юридична фірма комплексно вирішує всі питання правового характеру, що виникають у комерційної організації, у тому числі здійснює поточний юридичний супровід її діяльності [1, с. 24].

У чистому вигляді цей варіант не передбачає наявності у штаті так званих внутрішніх, або корпоративних, юристів. Як правило, вони все ж присутні, але їх кількість дуже незначна, і основна їх функція зводиться до пошуку зовнішніх консультантів, здійснення взаємодії з ними в процесі обслуговування, координації їх діяльності та контролю.

Другий спосіб полягає в створенні в складі організації спеціального структурного підрозділу – юридичної служби, яка фактично вирішує ті самі завдання, що і найняті юристи в першому випадку, перебуваючи при цьому в структурі організації в системі відповідних трудових відносин. У такому випадку організація не користується послугами спеціалізованих юридичних організацій.

Слід зазначити, що кожен варіант має свої переваги й недоліки.

Перевагою першого з них є те, що фахівці юридичних фірм, як правило, мають більш вузьку спеціалізацію (наприклад, у сфері податкового, антимонопольного законодавства, законодавства про цінні папери і т.п.), внаслідок чого мають більшу кваліфікацією і досвід роботи в рамках спеціалізації. Тому в своїй сфері вони здатні досить швидко і кваліфіковано вирішувати правові ситуації, у тому числі і нестандартні, що можуть виникати на підприємствах. Крім цього, зовнішні юристи є незалежними щодо клієнта і його працівників, відповідно вони можуть пропонувати зважені, неафілійовані варіанти вирішення тих або інших питань.

Також при такому варіанті підприємству немає необхідності утримувати власний штат юристів і нести супутні витрати, пов'язані зокрема з виділенням приміщення, оргтехніки, придбанням літератури, забезпеченням супроводу електронних правових систем, організацією підвищення кваліфікації тощо. Юридичні фірми самостійно забезпечують ці аспекти діяльності для своїх співробітників.

До недоліків залучення зовнішніх юристів традиційно відносять такі:

1. Спеціалізовані юридичні організації в процесі юридичного обслуговування не в змозі враховувати всі особливості організації-клієнта і її господарських зв'язків, оскільки виходять за межі її структури, не здійснюють постійний щоденний інформаційний обмін з її службами і не володіють всією повнотою комерційної та іншої інформації, що формується в процесі здійснення підприємницької діяльності організації. Подібна обставина може призвести до того, що видані правові рекомендації та висновки по питаннях, що цікавлять комерційну організацію питань можуть виявитися по меншій мірі не актуальними і не придатними для останньої, а в гіршому випадку привести до виникнення у неї збитків.

2. Ця ситуація ускладнюється таким недоліком розглянутого способу правового забезпечення: зовнішні консультанти не беруть на себе відповідальності за прийняті рішення і запропоновані варіанти вирішення правових питань. Як правило, це позначається на укладених договорах на надання юридичних послуг, які містять численні застереження в частині відповідальності виконавця, а також вказують на те, що всі консультації мають характер рекомендацій і не є обов'язковими для клієнта. За рахунок цього мотивація юридичних фірм в області вироблення найбільш прийнятних для обслуговується організації рішень правових питань, а також мотивація щодо якісного юридичного супроводу істотно ослаблена.

3. Оскільки взаємодія між підприємством та юридичною фірмою займає певний час і значно формалізовано, оперативний розгляд правових питань і прийняття за результатами управлінських рішень дуже ускладнене [2].

Переваги другого способу правового супроводу обумовлені тим, що внутрішні юристи значно краще, ніж зовнішні, знають специфіку фінансово-господарської діяльності підприємства, особливості її виробничих процесів, мають повне уявлення про організаційну структуру, про стратегічні і поточні завдання, мають можливість оперативно взаємодіяти з іншими структурними підрозділами організації. У силу наявності трудових відносин з останньою і відповідно до посадових інструкцій вони несуть відповідальність за видані

укладення, консультації та рекомендації. Оскільки юристи в цьому випадку знаходяться на підприємстві, збільшується доступність правової допомоги і зменшується кількість часу на виконання завдань.

Однак внутрішні юристи, як правило, не володіють достатньою спеціалізацією, необхідною для вирішення «вузьких» і нестандартних питань. З цієї причини зі звичайною поточною роботою вони справляються швидше і якісніше своїх колег з консалтингових фірм, а при вирішенні специфічних правових проблем змушені витратити більше часу і сил.

Також оскільки працівники юридичної служби в значній мірі залежать від керівництва підприємства, яке може впливати на їх думку, їм значно важче досягти незалежності своєї позиції. У результаті пропоновані ними рішення правових питань не завжди виявляються оптимальними для організації.

Зважаючи на перераховані вище переваги й недоліки, кожний суб'єкт господарювання самостійно здійснює вибір варіанта правового забезпечення своєї діяльності з урахуванням специфіки останньої, інтенсивності виникнення і характеру юридичних питань, а також фінансових можливостей.

Ефективність правової роботи в організації залежить від визначення оптимальної організаційної структури юридичної служби і необхідної кількості штатних одиниць з урахуванням обсягу роботи і особливостей діяльності підприємств, для доцільного юридичного обслуговування [18, с. 35].

Для великих промислових підприємств, де наявний великий обсяг робіт з підготовки й оформлення договорів, претензій, позовів та інших правових документів, юридична служба складається з багатьох осіб.

Основні форми правового обслуговування малих і середніх підприємств: на підставі договору, укладеного з юридичною консультацією, адвокатським бюро, фірмою, конторою чи окремим адвокатом, або на підставі договору, укладеного з юридичною чи фізичною особою – суб'єктом підприємницької діяльності.

Адвокатське об'єднання – юридична особа, яка створена шляхом об'єднання двох або більше адвокатів (учасників) і діє на підставі статуту.

Державна реєстрація адвокатського об'єднання здійснюється в порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», з урахуванням особливостей, передбачених Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Адвокатське об'єднання має самостійний баланс, може відкривати рахунки в банках, мати печатку, штампи і бланки зі своїм найменуванням.

Про створення, реорганізацію або ліквідацію адвокатського об'єднання, зміну складу його учасників адвокатське об'єднання протягом трьох днів з дня внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців письмово повідомляє відповідну раду адвокатів регіону.

Стороною договору про надання правової допомоги є адвокатське об'єднання. Від імені адвокатського об'єднання договір про надання правової допомоги підписується учасником адвокатського об'єднання, уповноваженим на це довіреністю або статутом адвокатського об'єднання.

Адвокатське об'єднання може залучати до виконання укладених об'єднанням договорів про надання правової допомоги інших адвокатів на договірних засадах. Адвокатське об'єднання зобов'язане забезпечити дотримання професійних прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності.

Юридична фірма – форма юридичної практики, пов'язана з організованим наданням юридичних послуг на оплатній основі. Також може називатись такими назвами: юридична компанія, юридична контора, адвокатська фірма, адвокатське бюро, колегія адвокатів.

Юридична фірма є організацією, яка має на меті систематичне надання юридичних послуг з метою отримання доходу. Як різновид організації юридична фірма характеризується такими властивостями [3]:

1) ця організація має неурядовий, недержавний характер; вона не може мати бюджетного фінансування і заснована на приватній формі власності;

2) вона створюється унаслідок добровільного об'єднання юристів-професіоналів, які прагнуть отримувати прибуток, тобто юридична фірма за функціональним призначенням є організацією економічною;

3) ця організація є інтелектуальною, тобто юридична фірма основними предметом праці має знання. Фахові знання з права потрібні для створення продукту діяльності юридичної фірми – юридичних послуг. При цьому і самі послуги (консультації, поради, розроблені проекти юридичних документів та ін.) також можуть розглядатися як знання. Іншими словами, юридична фірма не лише використовує знання, працює з ними, але й поширює їх у зовнішній світ у вигляді створеної послуги;

4) ця організація має внутрішню будову, яка включає керівний склад, фахівців з права (юристів), обслуговуючий персонал. Великі юридичні фірми часто мають складну організаційну ієрархію, яка включає керуючого партнера, старших і молодших партнерів, старших юристів, юристів, помічників юристів;

5) юридична фірма створюється в організаційних формах, визначених законодавством. Сьогодні в Україні існують фірми створені у вигляді акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, приватних підприємств тощо. Свою специфіку мають адвокатські фірми, які працюють у формі адвокатського кабінету чи адвокатського об'єднання.

Висновки. Таким чином, правова робота в організації являє собою здійснювану в організації систему заходів, яка спрямована на виконання законодавства в частині приписів і заборон, а також використовує правові засоби для вирішення господарських завдань. Ефективність роботи юридичної служби щодо забезпечення законності визначається її можливостями і специфікою правового становища, тими методами, формами роботи, якими вона володіє як спеціалізована служба в здійсненні нормотворчої, правозастосовної та правовиховної роботи.

Широке коло обов'язків в області здійснення правової роботи щодо забезпечення законності, правопорядку, попередження правопорушень виділяє юридичну службу з числа всіх суб'єктів правової роботи та виводить її в безпосередні організатори правової роботи. При цьому на сьогоднішній день існує дві основні форми організації юридичного обслуговування:

1) укладання договорів зі сторонніми організаціями;

2) створення внутрішнього юридичного підрозділу.

У дослідженні обґрунтовується, що оптимальним є поєднання таких двох форм, коли поточну діяльність забезпечують внутрішні юристи організації, а нетипові питання, що потребують залучення «вузьких» спеціалістів, передаються на аутсорс.

Структура і склад юридичної служби, як правило, визначаються комерційною організацією самостійно. При прийнятті рішення про кількість штатних одиниць юридичної служби слід керуватися нормативами чисельності юридичної служби.

Юридична служба створюється, як правило, в якості самостійного відділу (департаменту, підрозділи) комерційної організації з безпосереднім підпорядкуванням, як уже вказувалося, директору. Самостійність і незалежність юридичної служби не допускають можливості її входження в інші відділи, що, як наслідок, зробило б вплив на неупередженість правової роботи.

Діяльність юридичної служби в комерційній організації підлягає чіткій регламентації локальним правовим актом, що визначає основні напрями та обов'язки юридичної служби, наприклад, Положенням про юридичну службу. Так як багатогранність роботи юриста часто тягне покладання на нього численних додаткових обов'язків, що не входять в безпосередньо правову роботу (наприклад, уточнення питань поставки з контрагентом для внесення в договір даних про кількість), вважаємо, що наявність цього документа дозволить не покладати на юриста обов'язки, прямо не передбачені Положенням, і істотно полегшить взаємодію юридичної служби з іншими підрозділами (відділами) організації.

Специфічною є діяльність юридичних служб в державних органах, установах, організаціях. Так, питання статусу та організації діяльності юридичних служб вказаних суб'єктів врегульовано на нормативному рівні.

Література

1. Кравець О.О. Юридична служба в органах місцевого самоврядування: онтологічне обґрунтування необхідності інституціоналізації. Актуальні проблеми юридичної науки : Збірник тез Міжнарод. наук. конф. «Шості осінні юридичні читання», (м. Хмельницький, 26-27 жовтня 2007 р.). Хмельницький : Вид-во Хмельн. ун-ту управління та права, 2007. С. 135-137.
2. Малиновський В.Я. Державне управління: навчальний посібник – вид. 2-ге, доп. та перероб. К.: Атіка, 2003. 576 с.
3. Скороходов С.В. Юридическая служба коммерческих организаций: Учеб. пособие. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2011. 174 с.
4. Слобожан О.В. Формування та організація діяльності юридичних служб органів місцевого самоврядування України: дис. ... канд. наук з держ. упр. Спеціальність : 25.00.04; Укр. акад. держ. упр. при президентові України. К., 2012. 259 с.